

**СЛОЖНИ ДУМИ – СЪЩЕСТВИТЕЛНИ ИМЕНА В
ДИОНИСИЕВИЯ ПРЕВОД НА АНТИЮДЕЙСКИТЕ СЛОВА
НА ЙОАН ЗЛАТОУСТ**

Петя КАРАМФИЛОВА (Велико Търново)

Появата на славянската версия на Златоустовия Маргарит е едно от постиженията на българските книжовници през отличаващия се със забележителен духовен подем XIV век. Прието е, че преводът на знаменития сборник със Златоустови слова е дело на книжовника Дионисий, както съобщава една приписка, която откриваме в три преписа на Маргарита — в Загребския сборник на Владислав Граматик от 1469 г.; в сборник от XV в., № 155, от ръкописната сбирка на Академичната библиотека в Букурещ; в Рилския ръкопис, XVI в., № 3/8 от сбирката на Рилския манастир. Смята се, че споменатият в приписката книжовник и Дионисий, за който повестува патриарх Калист в Житие на Теодосий Търновски, са едно и също лице¹.

Преводът на Дионисий утвърждава и състава на славянската версия на Маргарита, в която са включени 30 Златоустови слова. Сред тях са 6 от 8-те слова на Йоан Златоуст „Против юдеите“ (на гръцки Λόγοι κατά ἰουδαίων), произнесени от него в Антиохия през есента на 386 г. и есента на 387 г. В славянския превод отсъстват второто и третото слово².

Това проучване се фокусира върху сложните думи — съществителни имена, регистрирани в славянския превод на антиюдейските слова на

¹ За личността на Дионисий вж. Ангелов, Б. Търновският книжовник Дионисий Дивни. — Старобългарска литература. Кн. 7, 1980, 54–62; Спасова, М. Приписка с името на книжовника Дионисий в български ръкопис от 1355/1365 г. — В: „България, земя на блажени...“ In memoriam Professoris Iordani Andreevi. Международна конференция в памет на проф. дин Йордан Андреев. В. Търново, 2009, 423–433.

² Според изданието на гръцкия текст от Migne — Migne, J. P. Patrologiae cursus completus. Series graeca. T. XLVIII. Paris, 1862, col. 843–942. Това издание се използва за съпоставка по-нататък в проучването.

Йоан Златоуст. При превод от език с богата система от сложни думи, какъвто е гръцкият, количеството и особеностите на лексемите-композиата в превода ще се определят от господстващите преводачески принципи, които характеризират определено време и определено книжовно средище.

Стремежът да се постигне максимална близост до гръцките оригинали, както във формално, така и в смислово отношение, господства в преводната литература от четиринадесетото столетие. Това предполага по-голяма активност при използването на композицията като словообразователен способ и увеличаване на количеството на сложните думи, които да възпроизвеждат гръцките образци.

Нашите наблюдения ще бъдат насочени към словообразователната структура и семантиката на съществителните имена-композиата, към отношението им към изходната гръцка лексема. За да се открие мястото им в лексикалната система на езика, те се разглеждат в съпоставка с лексиката на класическите старобългарски паметници (=КСП)³, на преводни и оригинални творби от старобългарската епоха, включително достигналите до нас чрез по-късни преписи (съчинения на Климент Охридски⁴, Презвитер Козма⁵, Йоан Екзарх⁶, Петър Черноризец⁷; Симеонов сборник⁸, Паренесис на Ефрем Сирия⁹, Слова на Григорий Богослов¹⁰, Историческа

³ Съпоставката с КСП е по Старобългарски речник. Т.1 (а-в). С., 1999; Т.2 (в-в). С., 2009. (=СтБР); Старославянский словарь (по рукописям X—XI веков). М, 1994 (=СтСл); Slovník jazyka staroslověnského. Praha, 1 (а-б), 2 (в-г), 3 (д-р), 4 (с-в). 1958—1997. (=SJS);

⁴ Христова, И. Речник на словата на Климент Охридски. С., 1994 (=КлОхр).

⁵ Давидов, А. Речник-индекс на Презвитер Козма. С., 1976 (=ПрК).

⁶ Sadnik, L. Des hl. Johannes von Damaskus Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδοξοῦ πίστεως in der Übersetzung des Exarchen Johannes. 1—4, Wiesbaden — Freiburg, 1967—1983 (=ЙоЕкзБор); Aitzetmüller, R. Das Hexameron des Exarchen Johannes. 1—7. Graz. 1958—1975 (=ЙоЕкзШест); Иванова-Мирчева, Д. Йоан Екзарх Български. Слова. Т. 1, С., 1971 (=ЙоЕкзСл).

⁷ Павлова, Р. Петър Черноризец, Старобългарски писател от X век. — Кирило-Методиевски студии. Кн. 9. С., 1994 (=ПЧерн).

⁸ Симеонов сборник (по Светославовия препис от 1073 г.). Т. 2. Речник-индекс. С., 1993 (=Сим).

⁹ Paraenesis. Die albulgarische Überetzung von werken Ephraims des Syrer. Bd. 1—5. Freiburg, 1984—1990. (=ЕфрС).

¹⁰ Спасова, М. Сложните думи в съчиненията на Григорий Цамблак. Велико Търново, 1999. (=ГрБогстб).

палей¹¹, Книга на 12 пророци¹², Книга на пророк Йезекиил¹³), а също и с лексиката на съвременната им литература — с преводни и оригинални творби от XIV в. (Манасиева хроника¹⁴, Слова на Авва Доротей¹⁵, Слова на Григорий Богослов¹⁶, Житие на Ромил Видински¹⁷, Житие на Григорий Синаит¹⁸, Житие на Теодосий Търновски¹⁹; съчинения на Евтимий Търновски²⁰, Григорий Цамблак²¹ и Киприан²²). За съпоставка се използват и по-обща лексикографски трудове като речниците на Срезневски и Миклошич²³.

Материалът за проучването е ексцерпиран от ръкопис № F. I. 197 от РНБ (№ F.I. 59 от сбирката на граф Ф. А. Толстой по описа на Калайдович

¹¹ Станков, Р. Лексика Исторической Палеи. Велико Търново, 1994 (=ИПал).

¹² Златанова, Р. Книга на дванадесетте пророци с тълкования. (Старобългарският превод на Стария завет. т.1.) С., 1998 (=Прор).

¹³ Илиева, Т. Сложни думи в книгата на пророк Йезекиил по препис от XIV в. — В: Българска филологическа медиевистика. Сборник научни изследвания в чест на проф. д-р Иван Харалампиев. Велико Търново, 2006. (=Йез).

¹⁴ Среднеболгарский перевод хроники Константина Манасии в славянских литературах. С., 1988 (=МанХр).

¹⁵ Димитров, К. Речник-индекс на словата на авва Доротей. Велико Търново, 2010 (=Дор).

¹⁶ Спасова, М. Сложните думи в съчиненията на Григорий Цамблак. Велико Търново, 1999 (=ГрБогсриб).

¹⁷ Сырку, П. А. Монаха Григория Житие преподобнаго Ромила — Памятники древней письменности и искусства. 136. СПб, 1900 (=РВид).

¹⁸ Сырку, П. А. Житие Григория Синаита, составленное константинопольским патриархом Каллистом. — Памятники древней письменности и искусства. 172. СПб, 1909 (=ГрСин).

¹⁹ Златарски, В. Житието на св. Теодосия Търновски (Житие и жизнь преподобнаго отца нашего Теодосия) — СБНУ, 2 (20). С., 1904 (=ТТ).

²⁰ Харалампиев, Ив. Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски. С., 1990; Карачорова, И. Сложните думи в съчиненията на Патриарх Евтимий — Търновски книжовна школа. Т. 9. Велико Търново, 2011, 205—224 (=Евт).

²¹ Спасова, М. Сложните думи в съчиненията на Григорий Цамблак. Велико Търново, 1999 (=ГЦ).

²² Русев, П. Естетика и майсторство на писателите от Евтимиевата Търновска книжовна школа. С., 1983, 211—220 (=Кипр).

²³ Срезневский, И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Т.1 (А-К), Т.2 (Л-П), Т.3 (Р-Я). Санктпетербург, 1893, 1902, 1912 (=Срезн); Miklosich, F. Lexikon palaeosloveniko-graeko-latinitum, Vindobonae, 1862—1865 (=Микл).

и Строев²⁴), който съдържа 297 л. и включва Маргарит (до л. 272) и допълнения. Антиюдейските слова са разположени от л. 50а до л. 130а.

В шестте антиюдейски слова са регистрирани 408 словоупотреби на общо 173 композита, от които 78 са съществителни имена. Сред тях са налице 5 непреведени гръцки думи с терминологично значение — архангълъ, архирри, патриархъ, скинонигид, явангълис, които остават извън обсега на това проучване.

Сложните думи-съществителни имена се нормализират²⁵ и се представят в речникови статии, които съдържат: броя употреби, гръцкото съответствие (съответствия), значението на лексемата, листовете в ръкописа, където е регистрирана, текст за илюстрация, списък на писмените паметници, в които е регистрирана същата лексема²⁶.

благоволение (1) — εὐδοκία — 'благоволение, добра воля' (50 б) — слава въ вышнихъ боу и на земли миръ въ члвцкхъ благоволеніи 50 б (Лк 2:14)²⁷. В КСП (Зогр, Мар, Асем, Сав, СПс, СЕвх, Рил — εὐδοκία; Супр — εὐγνωστόνη); Срезн (ПандАнт, Минпразн12 в. — εὐδοκία; ЙоЛеств12 в. — ἀρετή); КлОхр; Сим; ЙЕБог; ЕфрС; ГрБогетб; ГрБогернб; Дор; ГрСин; ТТ; Евт; ГЦ.

благодатѣль /благодѣтель (3)²⁸ — εὐεργέτης — 'благодетел' (50б, 77а, 98а). љци во прани истникъ съгостъ не приѣмѣлѣтъ хоулаще плѣтѣк...50б. В КСП (благодатѣль — Мар — εὐεργέτης; благодѣтель — Зогр, Клоц, Супр — εὐεργέτης); Срезн (благодатѣль — НикПанд; благодѣтель — ГрНаз11в.); ЙЕШест (εὐεργέτης); ЕфрС (εὐεργέτης); ГрБогетб (благодатѣль и благодѣтель); ГрБогернб (благодатѣль и благодѣтель); Йез (благодѣтель — εὐεργέτης); МанХр (благодѣтель); Дор (благодѣтель — εὐεργέτης); ГрСин (благодѣтель); Евт (благодатѣль и благодѣтель); ГЦ (благодатѣль и благодѣтель).

²⁴ Вж. Калайдович, К. П. Строев. обстоятельное описание славяно-российскихъ рукописей, хранящихся в Москвѣ в библиотекѣ тайного советника, сенатора, двора его императорскаго величества, действительнаго камергера и кавалера графа Феодора Андреевича Толстого. Москва, 1825.

²⁵ Лексемите се нормализират според принципите, приети в СтБР и СтСл.

²⁶ При справка с общи лексикографски трудове в скоби се посочват конкретните произведения, в които е регистрирана лексемата и гръцките думи, които предава. При справка с индекси на определени автори или произведения в скоби се посочват гръцките съответствия.

²⁷ Ако текстовете за илюстрация представляват библейски цитати, се отбелязват.

²⁸ Лексемата е съкратена и в трите случая, разглеждат се и двата варианта.

благодѣтелиество (1) — εὐεργεσία — 'благодеяние, милост' (74a) — понеже во ради бл̄годѣтелиестӣни не въсхотѣхъ ѿси того познати сила. 74a. Налице еднократно у ГЦ.

благодатѣлиество/благодѣтелиество (2)²⁹ — εὐεργεσία — 'благодеяние, добро дело, милост' (62б, 97б) — како ѿ вѣдѣшии вѣдѣлиество въскѣль ради х̄а прѣкѣпѣтъ, ѿ паше нивъзъблагодѣтелиество. 97б. В КСП липсва. У Срезн (ЕфрКрмч — благодатѣлиество — εὐεργεσία); Дор (благодѣтелиество); ГрСин (благодѣтелиество); Евт (благодѣтелиество); ГЦ (благодатѣлиество и благодѣтелиество).

благодѣтелиество (5)³⁰ — εὐεργεσία — 'благодеяние, добро дело, милост' (78б-2, 98а, 115б) — понеже во въ тѣхъ самѣхъ бл̄годѣтелиестӣхъ, запъикаахъ ѿже тѣ сътворѣшаго ꙗ̄а. 78б; κηδεμονία — 'грижа, милост' (116б) — многа же сѣ ѿстѣ бл̄годѣтелиества оуказанӣи 116б. В КСП липсва. Налице в Дор (благодѣтелиество-εὐεργεσία); ГрСин; Евт; ГЦ.

благодать/благодѣть (25)³¹ — χάρις — 'благодат, милост' (51б, 58а, 62б-3, 63а, 91а-3, 91б, 95б, 96а, 96б, 101б, 102а-2, 102б, 106а-2, 113а, 115а-2, 120б, 121а, 129а) — въ х̄а̄люгох̄у ради в̄жижъ вл̄ти ѿложити прѣвое нех̄слонесе̄е 51б. В КСП (благодать — Мар, Супр, Хил — χάρις, χάρισμα; благодѣть — Зогр, Асем, Сав, Ен, СПе, СЕвх, Клоц, Супр, Зогрл, Рил, Хил — вкл. и χάρις); Срезн (Изб1073, ПандАнт11в, МинПут11в, ЕфрКрмч); КлОхр (благодать, благодѣть); ЙоЕкзСл (благодать); ЙоЕкзБог (благодать — вкл. χάρις); ЙоЕкзШест (благодать, благодѣть — χάρις); ПрК (благодать — χάρις); Сим (благодать, благодѣть); ЕфрС (благодать, благодѣть — χάρις); ИПал (благодѣть); Прор (благодѣть + съкратени); Йез (съкратени); ГрБогстб (благодать, благодѣть); ГрБогсрнб (благодать, благодѣть); МанХр (благодѣть); Дор (благодать); РВид (съкратени); ГрСин (благодать, благодѣть); ТГ (благодать); Кипр (благодать); Евт; ГЦ (благодать, благодѣть).

благонскоуѣство (1) — εὐδοκίμησις — 'слава, чест' — (124б) — с̄а во тѣхъ ѿ сѣ лугътѣвнои тѣло̄ а̄ци тѣхъзинӣ с̄а, в̄ина бл̄го̄йс̄коуѣства налѣъ выка̄тъ 124б. Липсва в КСП. Регистрирана е единствено в ГрБогсрнб е една употреба. В ЕфрС и ГрБогстб се среща прилагателното име благонскоуѣсъгъ. В текста на словата е регистриран и глаголът благонскоуѣстковати (бл̄го̄йс̄коуѣствоуѣте̄) с гръцко съответствие εὐδοκίμῶ.

²⁹ Лексемата е съкратена, разглеждат се и двата варианта.

³⁰ Петте сигурни употреби на благодѣтелиество се представят отделно.

³¹ Лексемата е съкратена във всички случаи, разглеждат се и двата варианта.

благоразумие (2) — εὐγνωμοσύνη — ‘доброта, честност, благоразумие’ (73а, 81б) — ѿ ѿѣжи ѿвѣкъахолѣ сѧ съ вѣкъцѣиѡ ѿдѣваіиѡ вѣгноравіиѡ 73а. В КСП липсева. У Срезн (Златоостр — ἀρετή, ГрНазI в — εὐλεΐθεια); ГрБогстб; ГрБогсриб.

благочестие (12) — εὐσέβεια — ‘благочестие’ — (51б, 66б, 77б-2, 84б, 123а, 124а, 124б-3, 125а, 126б) — мѡи ипричѣстни вѣхологъ коренно ѿ плѡ вѣгнѡчѣстїа принсеохологъ 51 б. В КСП (само в Супр — εὐσέβεια); Срезн (Изб1073, ПандАнтI в, Златоостр — εὐσέβεια); КлОхр; ПрК (в цит. с гр. съотв. εὐσέβεια); Сим; ЕфрС (εὐσέβεια); ИПал; Йез; ГрБогстб; ГрБогсриб; МанХр; ГрСин; ТТ; Евт; ГЦ; Кипр.

благожанне (2) — εὐωδία — ‘благоухание’ — (59б, 60а) — ѿ глѣтѣ писанїи ѿко ѡвонѣ гѣ вонѡ вѣгнѡжханїа сїрѣчь прихтѣ принсеиѡа 59б. В КСП (само в Севх, калка на гр. εὐωδία); Срезн (ГрНазI в — εὐωδία); КлОхр; Сим; ЕфрС (εὐωδία); ИПал; Йез (εὐωδία); ГрБогстб; ГрБогсриб; МанХр (благѡжхани); Дор (εὐωδία); РВид; ГрСин; Евт; ГЦ; Кипр. И в двата случая лексемата е част от съчетанието вонѡ вѣгнѡжханїа³².

владноудръжанне (1) — λαγνεία — ‘разврат, сладострастие’ (70 а) — на за нежнѡвѣтнїихъ сиѡхъ вѣлднѡуѡдръжанїи гонѣхъ 70 а. Лексемата е хапакс.

воговорць (1) — θεομάχος — ‘богоборец’ (76б) — ѡи ли ѡ вѣ ѣсть, не вѣздюжити разорити тѡ ѡда когда ѿ воговорѣци ѡвращити сѧ 76б (Деян. 5:35—39). От КСП (само в Супр, калка на гр. θεομάχος); Срезн (ЗлатоострI в, воговорѣнїкъ — в ГрНазI в); ГрБогстб; ГрБогсриб; ТТ.

вогнпротивникъ (1) — αντίθεος — ‘противник на бога’ (95а) — вѣ же ѿкоже глѣте ѡстѣца ѿ вогнпротивника иѡкоѡго раснише ... 95а. Липсева в КСП; в Срезн — също. Налице единствено в ЕфрС (с гр. съотв. θεομάχος).

вогнубийство (1) — θεοκτονία — ‘богоубийство, убийство на бога’ (60б) — тако во ѡзъ прѣкїраж сѧ нарицати по вогнубїиствѣкѣ жидѡвѣскїи постъ 60б. Лексемата е рядка. У Микл — в сборник с хомили от 13 в. (на Миханович) с гр. съотв. θεοκτονία.

вогнѡявление (1) — ἐπιφάνεια — ‘богоявление’ (67а) — когда ѡниколь празникъ съ мали сътѡришѡ когда къ ѡгнѡявлїиѡ днѣ къ малъ приѡвѣщїиѡ 67а. В КСП (Асем, Севх, Супр — θεοφάνεια); Срезн (Остром — θεοφάνεια, ἐπιφάνεια); ЙоЕкзБог (θεοφάνεια); Сим; ГрБогстб; ГрБогсриб; ГрСин; Евт.

вратоловць (1) — φιλάδελφος — ‘братолобец’ (57б) — Птоломин вратоловць ѡи ѡ вѣсждѡу книги съвраѡъ 57б. Липсева в КСП. У Срезн (ПандАнтI в — φιλάδελφος); КлОхр; ГрБогстб; ГрБогсриб; ГЦ.

³² За спецификата на съчетанието вж. Илиева, Т. Цит. съч., с. 432.

дѣтѣоубиство (1) — παιδοκτονία — 'детеубийство' (94б) — ѿ ничтоже таково дрѣхъжъцинь ѡкрашаѣт' сѧ ииѣк' или иѣк'к, ѡко ѿ дѣтѣоубиства· 94б. В SJS (УстКрм13в — гр. βρεφοκτονία). Налице и в ГрБогсрнб.

законоположение (2) — νομοθεσία — 'законодательство' (111а-2) — ѡко ѿ житѣльство другои ѣки сѣнииничествоу сълогъжъцие сѧ съкѣкѣт' сѧ наше, ѿ законоположеніе логъшше· 111а. От КСП (само в Супр — гр. νομοθεσία); Срезн (ГрБог11 в, НикПанд — νομοθεσία, Изб1073; законъположение — Мин1096(септ) — νομοθεσία); ЙоЕкзБог (законъ-положение — νομοθεσία); ЙоЕкзШест; Сим; ЕфрС; ГрБогстб; ГрБогсрнб; Евт; ГЦ.

законоположникъ (2) — νομοθέτης — 'законодатель' (95 б, 106а) — ѡко ни законопрѣтжпнѣ иѣкѣин вѣк заколнѣин· иж самѣин законоположникъ 95 б. Липсва в КСП. У Срезн (Мин1097, НикПанд — νομοθέτης); Сим; ГрБогстб; ГрБогсрнб; ГрСин; Евт; ГЦ.

законопрѣтжпание (28) — παρανομία — 'противозаконие, престѣпване на закона' (51а, 53б, 54а, 55б, 59а, 66б, 67а-2, 68б, 71б-2, 81а, 93б, 94б-2, 97б, 98а, 100а, 101а, 102а-2, 102б, 103а-2, 103б, 118а, 121а, 127б) — причѣстѣт' сѧ иѣкѣин законопрѣтжпанию ѡномоу 51а. В КСП (СПс — παρανομία, παράβασις); Срезн (законопрѣтжпание — ПандАнт11в — παρανομία); МанХр.

земедѣльникъ (1) — γεωργός — 'земеделец' (63б) — занѣ и ѡ земедѣльникъ троудоловнин· вьнегда илѣтъ съсѣдѣствоужѣин потоку прѣквѣлащѣ тѣхъ земедѣльства 63б. Липсва в КСП и Срезн. У Микл (Диалози на папа Григорий и дякон Петър 16 в. — γεωργός). В ГрБогсрнб и ГЦ е налице земедѣльць, в Дор — земедѣлѣтель.

земедѣльство (1) — γεωργία — 'нива' (63б) — вьнегда илѣтъ съсѣдѣстоужѣин потоку прѣквѣлащѣ тѣхъ земедѣльства 63 б. Липсва в КСП. У Срезн (налице земедѣлѣние Мин.ном.син12в — γεωργία). У Микл (Диоптра 15-16 в.)

идолослужение (2) — ειδωλολατρεία — 'идолослужение' (53б, 94а) — ил. ѿдолослужѣниа лѣкето іѣтъ· 53б. Липсва в КСП. У Срезн (ПандАнт11в, Мин1096(септ) — ειδωλολατρεία); ПЧерн; ЕфрС (ειδωλολατρεία); ИПал; ГрБогстб; ГрБогсрнб; МанХр; Дор (ειδωλολατρεία); ГЦ.

кораблѣборчество (1) — ναυμαχία — 'морско сражение' (83а) — ѿ ѡжи коѣподы иѣхъ съдѣлашѣ· льсти ... кораблѣборчества· иѣшкѣраньства 83а. Лексемата е хапакс.

лихонѣство (1) — πλεονεξία — 'алчность' (59а) — что хѡцѣти другои дарѣж· гравлѣниа; лихонѣства; ниѣиѣхъ прѣдѣлѣства .. 59а. В КСП (само в СПс, калка на πλεονεξία); Срезн (ПандАнт11в, ГрНаз11в, Изб1073, Изб1076 — πλεονεξία); ПрК (в цит. с гр. съотв. πλεονεξία); Сим; ГрБогстб; ГрБогсрнб; МанХр (лихонѣство); Евт; ГЦ.

лицемерство (3) — ὑπόκρισις — 'лицемерие' (98б-2, 99а) — и иґражть іако же на иґрици; паче же ниже лицемерство съплости можеть 98б. В КСП (само в Супр — ὑπόκρισις, ὑπόληψις); Срезн (Златостр — ὑπόκρισις); ПрК; Евт. В ПЧерн; КлОхр; Сим; ЕфрС; у ГЦ е налице лицемерие.

любомъдрие (3) — φιλοσοφία — 'любов към мъдростта' (69б, 105б, 122а) — и ѡхѡудити что ѡ иже въ дѣши любомъдріа 69б. Липсва в КСП. У Срезн (ПандАнт11в — φιλοσοφία); ПрК; Сим; ГрБогстб; ГЦ.

любомъдрѣство (1) — φιλοσοφία — 'любов към мъдростта' (69 б) — сѣи оубо иже любомъдрѣстволь аггломъ поина показани и жителствѣ на зѣми ... 69 б. Липсва в КСП. У Срезн (ЙоЗлатАнт1б в — φιλοσοφία); Микл (Хомилини на Йоан Златоуст по ръкопис от 1574 г.); ГрБогстб; ГрБогсриб.

любопърѣство (1) — φιλονεικία — 'любов към спора, съперничество' (114б) — и възвѣрканіа наго сѣго любопѣрѣства никогдаже ѡставити сѣ хѡтѣ 114б. Липсва в КСП. У Срезн (ЕфрКрмч — за гр. φιλονεικία); ГрБогсриб.

любопѣрѣние (5) — φιλονεικία — 'любов към спора, кавга' (69а, 86а, 89б, 90б, 93а) — іако аще и жидовинъ вѣ мжжъ тѣ, не възхѡтѣкаши подниговати любопѣрѣніе 86 а. Липсва в КСП. Налице в Сим; ГрБогсриб; Дор (φιλονεικία); РВид; ГрСин; Евт; ГЦ.

малодушне (1) — ῥαθυμία — 'лекомислие, нехайство' (54 а) — малодушїи же прѣказаніа мнѡхъ помыслижъ, расплѣках' сѣ ѡ царствѣ 54а. Липсва в КСП. У Срезн (ПандАнт11в, Ефркрм — ὀλιγοψυχία); ГрБогсриб; Дор (ὀλιγοψυχία); РВид; Евт; ГЦ.

мѣкхотворѣць (1) — νεωτεροποιός — революционер, бунтар' (88 а) — иже присно дѣхѡ стѡмѡу съпротивѣлѣци сѣ мѣкхотворѣци и матѣжници 88а. Лексемата е хапакс.

мѣногопѣлѣтие (2) — πολυσαρκία — 'пълнота, дебелина' (52а, 52б) — іакоже во вселѡвеснаа вѣнегда аще ѡвилны възпринѣлїа сѣ въ многопѣлѣтїе пришиа 52а. Лексемата липсва в КСП. У Микл (Диоптра 15 в., Хомилини на Йоан Златоуст — ръкопис от 1574 г.).

неблагодарниие (1) — ἀγνωμοσύνη — 'неблагодарумие, неблагодарност' (94а) — ил по дѣктооубниихъ по и долослѡжннхъ по иносѣмъ неблагодарни 94а. Липсва в КСП и останалите паметници. У РВид е налице благодарниие.

неблагодарѣство (2) — ἀγνωμοσύνη — 'неблагодарност' (78б, 81а) — тѣ же аш сѣматрѣи и прѣнаднаго допрѡдѣтѣль, іоуденскои неблагодарѣство 81 а. Лексемата липсва в КСП и в останалите паметници. У Микл (благодарѣство — εὐχαριστία).

нигъвъблагодѣтельство (2) — ἀχαριστία — ‘неблагодарност’ (94а) — како оубо ѿ ва не ѿврати сѧ тогда бѣ. иж по дѣтоуѡвниихъ .. по ннѣгланнѣкъ ннѣзкъблѣдѣтельствѣк 94 а; ἀγνωμοσύνη — ‘неблагодарност’ (97б) — како ѡ вѣдѣщеи влѣтъство къскѣи ради хѧ прѣблѣтъ, ѡ каше ннѣзкъблагодѣтельство 97б. Лексемата липсва в КСП и в останалите паметници. В КСП (нигъвъблагодѣтъиъ — Мар; ннѣзкъблагодѣтъиъ — Зогр; гр. ἀχάριστος). У ГЦ — ннѣзкъблагодѣтъиъ.

низоуѣкране (1) — χαμευνία — ‘спане, лежане на земята’ (119а) — ѣже ни постѣ · ни ннѣзоуѣкраннѣ ни въсношѣна вѣкнѣ · ни ѡно что мюжѣтъ сѣдѣлати 119а. Лексемата липсва в КСП. У Микл (Номоканон 16 в.); ГрБогсриб; Дор (χαμευνία); Евт (низоуѣкране).

новоуѣсачиѣ (2) — νομηνία — ‘начало на месеца, новолуние’ (69б, 107а) — новоуѣсачиѣ · сѣкотоу · празники въса ѡны ѡставѣ 107а. Липсва в КСП. У Срезн (Минсепт 12в); Микл (Кормчая от 1262 г, Номоканон от 16 в., Хомилии на Йоан Златоуст по ръкопис от 1574 г); Сим; ГЦ.

новотворение (1) — καινοτομία — ‘нововъведение’ (106а) — тѣже ѡко да не възнишѡуѡиши ѡго не вѣти бѣ · ннѣкѣ новотворннѣ нѣкѣи въводити 106а. Липсва в КСП и в останалите паметници. В ГрБогсриб и МанХр е налице глагол новотворити.

огнедръжанне (4) — πυρετός — ‘огън, висока температура’ (124б, 125а, 125б-2) — тако ѡ тѣ днѣ ѡзполи оубѡзѣкѣлѣгъ вѣти ѿ ѡгнедръжаннѣ ѡ строуѡвъ 124б. Лексемата е хапакс.

планиноначальникъ (1) — φύλαρχος — ‘племеноначалник’ (108а—108б) — къ аркето бо ѡсифа снѡе ѡго ѣфрѣ ѡ манасѣ, бѣшѣ планиноначальници 108а—108б. Лексемата е хапакс.

плодородие (1) — καρπογονία — ‘плодородие, даване на плод’ (99б) — да прозвѣнѣтъ земѣкъ пылѣе трѣквы, ѡ снаж ѣи къ плодороднѡ въздвигѣ 99б. Липсва в КСП. У Микл (Сборник с хомилии от 13 в., Хомилии на Йоан Златоуст в ръкопис от 1574 г.).

похотонстициание (1) — γονορρηΐς — ‘изтичане на семето, полюция’ (103б) — къ пощнѣкъ похотѡнстициани сѣкромуѡ ... жрѣтвы възносити · 103б. Лексемата е хапакс.

прѣкословие (1) — πρωτολογία — ‘начало на спор’ (117б) — прѣкѣднѣи снѣкъ ѡглаголннѣкъ въ прѣкослѡвнѣ ѣстѣ · 117б (Притч. 18:18). Липсва в КСП. Регистрирана е в Сим. У Срезн е налице прѣкословннѣе (ПандАнт 11в за гр. πρωτολογία, от Притч. 18:18).

прѣкословие (1) — ἀντιλογία — ‘възражение, противоречие’ (110б) — кроуѣкъ къскѣго прѣкослѡвнѣа, мнѣши ѿ колѣшаго вѣгѡславлѣтѣ сѧ · 110б (Евр. 7:7). В КСП (нова част на Севх); Срезн (Второзак 14в, РязКрмч 13 в —

ἀντιλογία); Сим; ЕфрС (за гр. ἀντιλογία); ГрБогсрнб; РВид. У Срезн — прѣкловодење — (ПандАнтI I в с гр съотв ἀντιλογία).

прѣкловодѣни (1) — μοιχός — 'прелюбодеец' (1076) — ѿ съ прѣкловодѣиць оуѣчлестіе свои полагаши 1076 (Пс 49:18). В КСП (Зогр, Мар, Асем, Сав, СПс — μοιχός); Срезн (ЕфрКрмч — μοιχός); ПрК (Евр. 13:4 — μοιχός); ЕфрС (μοιχός); ИПал; ГрБогсрнб; ТТ; ГЦ.

прѣкловодѣниство (3) — μοιχεία — 'прелюбодейство' (104а-2, 1046) — ѿци прѣкловодѣниствоуѣтъ рѣ жѣна, ѿ кѣзиѣпѣмоуѣтъ прѣкловодѣниство мѣжѣ ѣм 104а. В КСП (само в Супр — гр. φονομοιχεία); ПрК; ПЧерн; ИПал; ГрБогстб; ГрБогсрнб.

пѣшибранѣство (1) — πεζομαχία — 'пехотно сражение' (83а) — ѿ ѡжи воѣводы ѿхъ съдѣлаша ... кѡрванѣкѡрѣства· пѣшибранѣства 83а. Лексемата е хапакс.

пѣтъдесѣтъница (1) — πεντηκοστής — 'Петдесетница' (676) — ѿ ѡжакоже въ четвъртънадесѣтън прѣвааго ѡца, тако ѿ въ ѣрѡлкѣ тѣ повѣлкѡѣтъ тѣкѡрѣти· ѿ пѣндесѣтъницѣ такоже 676. От КСП (само в СЕвх — гр. Πεντηκοστή); Срезн (ЕфрКрмч); Сим; ГрБогстб; ГрБогсрнб; Дор (с гр. πεντηκοστής). У Евт — пѣтъдесѣтъница.

рѣкоположеніе (1) — 'рѣкополагане' — (100а) — зрѣши ли како въ ветхѡ ѣрѣниѣни рѣкоположеніи приѣмѣхѣж 100а. Лексемата е част от словосъчетанието рѣкоположеніи приѣмѣхѣж, което предава гр. ἐχειροτονοῦντο (χειροτονέω — рѣкополагам, избирам'). Липсва в КСП. У Срезн (ЕфрКрмч — гр. χειροθεσία); ГрБогсрнб; ГрСин; ТТ. У ГЦ е налице глаголт рѣкоположити.

сѣрѣролюбие (1) — φιλαργυρία — 'сребролюбие' (1136) — ѣтъ во ѣсть ѿ гѣрколю оунипати сѣ· ѿ сѣрѣролюпѣиць· ѿ тѣрѣсѣлѣиць 1136. Липсва в КСП, регистрирани са словообразователни синоними сѣрѣролюблибие, сѣрѣролюпѣство, сѣрѣролюпѣствыие. У Срезн (Сб1076, ПандАнтI I в, ЕфрКрмч — φιλαργυρία, Златостр); ЕфрС (φιλαργυρία); Дор (гр. φιλαργυρία); ГЦ.

стоудодѣниство (1) — ἀσέλγεια — 'срамно дело, разпуснатост' (546) — скниѣи ѿ козѣлъ ничѣлаже лии прѣкѣнѣци по стоудодѣниства слѡвоу 546. Липсва в КСП. Налице у КлОхр.

стоудодѣниство (3) — ἀσέλγεια — 'разпуснатост, разврат, срамно деяние' (526, 59а-2) — ѿгѣ же ѿхъ съдодѣниѣ ѿ послѣдѣни ѿоудрѣжаніи нарѣки негѣни по тѣрѣжнѣроу пѣсѣлѣци· 526. В КСП (Зогр, Мар, Еп — гр. ἀσέλγεια); Микл (Житие на Кирил, Кормчая от 1262 г, Шишатоваци апостол 14 в.); ГЦ.

сѣпротикѡрѣчиѣ (1) — ἀντίρρησις — 'противоречие, спор' (92а) — ѿ ѿскочѣиши на тѣхъ вѣстоудѣна сѣпротикѡрѣниѣ, полѣисѣлы ѿхъ ѿзложѣхѡль

92а. Лексемата липсва в КСП и в останалите паметници, които се използват за сравнение:

сынѡположитѣне (1) — σύνθεσις — ‘осиновяване’ (51б) — ѿ ѡнѣ оубо къ ѣноположитѣ призываети, къ псѣилюу сѣрѡбеткоу ѡпадохъ 51б. Лексемата липсва в КСП. У Срезн (Служебник на Сергей Радонежки от 14 в.); Микл (Сборник със смесено съдържание, 14 в.); Евт; ГЦ.

тъѣрслани (1) — κενοδοξία — ‘щеславие, суета’ (113б) — ѣсть бо ѣсть ѿ гѣрколь оупивати сѧ ... ѿ сѣврѡлюкѣиъ ѿ тѣрслѣкѣиъ 113б. В КСП (само Супр, калка на гр. κενοδοξία; Срезн (Сб1076, ПатСин11в, ЕфрКрмч, НикПанд — с гр. съотв. κενοδοξία); Сим; ЕфрС (гр. κενοδοξία); ГрБогстб; ГрБогсернб; Дор (гр. κενοδοξία).

христоубѣиство (1) — χριστοκτονία — ‘убийство на Христа’ (59б) — прѣкѣ хрѣстоубѣиства мръзость 59б. В КСП (Супр — χριστοκτονία); ГЦ.

христоубѣица (2) — χριστοκτόνος — ‘христоубиец, убиец на Христос’ (55а, 58а) — ѿ ѡ приѡвѣициѧ прѣкѣкѣити хрѣтоубѣиць 55а. Лексемата е регистрирана единствено у ГЦ.

чародѣи (3) — γόης — ‘чародей, магьосник, измамник’ (65б, 123а) — ѿбо ѿ разкоицици по рикологъ стѡржани вывактъ, ѿ прокопателе ѿ чародѣе 65б; фармакеύς ‘измамник’ (123а) — ѿ чародѣк ѿ кѡхѣи въ скоѡ хрланици призываети 123а. В КСП (само Супр — ὁ ἐλαοιδός; Срезн (Сб1076); Сим; ЕфрС (гр. γόης); МанХр.

чародѣиство (3) — φαρμακεία — ‘чародейство, магьосничество’ (121б, 125б, 126б) — ѿ сѣго ради къ шѡкъ тѣкѡ ѡкрыи ѣлюу кѡшшѣства ... чародѣиѧ 121б. В КСП (само в СЕвх). В Сим е регистриран глаголет чародѣити; у ПЧерн — словообразователния синоним чародѣиство. От по-късните текстове — наличие в ТТ; ГЦ. У Дор — чародѣиство.

члѡвѣколюбие (9) — φιλανθρωπία — ‘човеколюбие’ (63а, 64а, 65а, 81б-2, 91б, 102б, 105б, 129а) — зѣи ѿ оупиеть кто по волѣ ѡжѣи, члѡковѣѧ вѣскѡго ѣсть лѡчѣши оубѣиство ѡно 64а. В КСП (СЕвх, Клоц, Супр — φιλανθρωπία); Срезн (ГрНаз11в, ЕфрКрмч); КлОхр; ЙоЕкзШест (φιλανθρωπία); Сим; ЕфрС; Йез; ГрБогстб; ГрБогсернб; Дор; ГрСин; ТТ; Евт; ГЦ.

члѡвѣконенавидѣние (1) — μισανθρωπία — ‘омраза към хората’ (54а) — послѣдѣкѡ члѡкѡненавидѣниѧ сатанинѣскаго соурѡкѣства вѣщѣиши глѡи 54а. Липсва в КСП и в останалите паметници. В ГрБогсернб — словообразователен синоним члѡвѣконенавидѣство.

члѡвѣкоубѣица (4) — ἀνθρωποκτόνος — ‘човекоубиец’ (126б-3, 127а) — ѡнѣ члѡкоубѣица ѣсть ѡзначѡла 126б (Йо 8:44). В КСП (Зогр, Асем — ἀνθρωποκτόνος); Срезн (Мин1096(окт.)); ЕфрС; ТТ.

чюдодѣиетко (1) — θαυματουργία — 'правене на чудеса' (105a) — и оѹдиниць сѧ ѡѡѡу чюдодѣиетноу 105a. Липсва в КСП и останалите паметници. В Супр са регистрирани словообразователни синоними чѣдодѣиные, чѣдодѣиение с гр. съотв θαυματουργία; у Срезн — чѣдодѣиание (Мин1096); в ГрБогсрнб — чѣдодѣиати, чѣдодѣиетковати; у Евт — чѣдодѣиетвие; у ГЦ — чѣдодѣиетковати.

Регистрираните в антиюдейските слова на Йоан Златоуст 73 композита са представени с общо 202 словоупотреби. Повече от половината от тях — 42 — се срещат в текста еднократно.

Прегледът на съществителните имена-композита по отношение на структуроопределящите първи компоненти показва, че най-многобройни са лексемите с първи компонент *влагч* 15 на брой³³. Останалите модели са представени с малък брой лексеми — тези с първи компонент *кого-* и *любо-* с по 4; *дѣто-*, *законо-* и *чловѣко-* с по 3; *всѣ-*, *зели-*, *ново-*, *прѣлюбо-*, *стѣдо-*, *христо-*, *чаро-* с по 2; а 27 на брой модели са представени с по една лексема. Екскерпираниите от антиюдейските слова сложни думи-съществителни имена представят общо 40 модела по отношение на първите си компоненти, като 11 от тях са непознати на КСП.

В словообразователно отношение съществителните имена композита могат да се обособят в следните групи:

1. Безафиксни образувания: *воєскода*; *прѣлюводѣи*; *чародѣи*.

2. Създадени с помощта на суфикси:

а) наставки за образуване на сложни думи — названия на дейтели:

• наставка *-тиль* (4): *влагчодатиль* / *влагчодѣтиль*; *всѣдръжитиль*; *грозкопатиль*.

• наставка *-ць* (3): *когоговорць*; *братолюбць*; *любчотворць*.

• наставка *-икъ* (4): *когопротикъникъ*; *законоположъникъ*; *зелидѣльникъ*; *племинначальникъ*.

• наставка *-ица* (2): *христоувица*; *чловѣкоувица*.

б) наставки за сложни думи — наименования на отвлечени понятия:

• наставка *-иє* (13): *влагчравниє*; *влагччѣстниє*; *дѣтопитаниє*; *любчомѣдрниє*; *малодоушниє*; *любчогонѣтъниє*; *новогѣчѣчниє*; *плодородниє*; *прѣкѣслокиє*; *прѣкѣслокиє*; *съркеролюбниє*; *тъщиславниє*; *чловѣколюбниє*.

• наставка *-ише* (22): *влагчолнише*; *влагчжънише*; *влагчонѣдръжънише*; *когопавнише*; *всѣсѣжжжънише*; *грѣхонѣданнише*; *дѣтоувишенише*; *законоположънише*; *законопрѣстѣпнише*; *идолослужѣнише* *любчпрѣнише*; *невлагчдарѣнише*; *низоуѣкѣнише*; *новогтворнише*; *оридръжънише*; *похотонѣстицианише*; *рѣкоположънише*;

³³ Тук се включват и лексемите с негация — *невлагчдарѣнише*, *невлагчдарѣетко*, *нише*, *невлагчдѣтильство*.

стоудодѣтаніе; съпротивореченіе; съноположеніе; чловѣкконнакидѣніе; чародѣтаніе.

- наставка -ѣство (18): благодѣтельство/благодѣтельство; благонокоуѣство; когоуѣниство; дѣтоуѣниство; злѣдѣльство; коравлѣворѣство; лихонѣльство; лицѣлѣрѣство; любомѣдрѣство; люкопѣрѣство; нѣблагодарѣство; нѣкъзлагодѣтельство; прѣлюбомѣдѣниство; прѣшивраѣнѣство; стоудодѣниство; христоуѣниство; чоудодѣниство.

- наставка -ѣстинѣ (1): благодѣтельствѣнѣ.

в) наставки на лексеми с конкретно значение, отнасящи се към християнската терминология:

- наставка -ица: Пѣтьдѣсѣтъица.

Най-многобройни са съществителните имена имена-композиата, образувани със суфикс -ниѣ, следват тези с -ѣство и -ниѣ. Като цяло лексемите, назоваващи отвлечени понятия, доминират в количествено отношение. В антиодейските слова са налице и словообразователни синоними като благодѣтельство-благодѣтельствѣнѣ, дѣтоуѣниѣнѣнѣ — дѣтоуѣниѣство, любомѣдрѣнѣ-любомѣдрѣство, люкопѣрѣниѣнѣ-люкопѣрѣство, нѣблагодарниѣнѣ-нѣблагодарѣство, стоудодѣнѣнѣ-стоудодѣниѣство.

По отношение връзката с изходната гръцка лексема не се забелязва особено разнообразие.

В съответствие с традицията на старобългарския канон първи компонент благо- предава гръцкото ευ-; кого- предава θεο-; къси — παντο-; ѳло-; законо — νομο-; люко — φιλο-; люного — πολυ-; ново — νου-, καινο-; прько — πρωτο-; тѣшиѣ — κεινο-; чловѣко — ἄνθρωπο-; чздо — θαυμα³⁴ и т.н.

Основният способ за предаване на гръцките лексеми е чрез калкиране. Така при съществителни имена с първи компонент благо- думата благоволеніе предава гръцката εὐδοκία; благодѣтель-благодѣтель — εὐεργέτης; словообразователните синоними благодѣтийствѣнѣ и благодѣтийство — гр. εὐεργεσία; благочѣстие — εὐσέβεια; благожѣние — εὐωδία. Същото се отнася и за други модели — лексемата коговорѣць е калка на гръцкото θεομάχος, а когоуѣниѣство — на θεοκτονία. Съществителното въсѣдрѣжитѣль точно калкира гръцкото παντοκράτωρ, а въсѣсъжѣкниѣ предава гр. ὀλοκαύτωμα; законоположнѣнѣ и законоположнѣкъ — съответно νομοθεσία и νομοθέτης; лихонѣльство — πλεονεξία. Словообразователните синоними люкомѣдрѣнѣ и люкомѣдрѣство калкират гръцката лексема φιλοσοφία, а люкопѣрѣство и люкопѣрѣниѣ — φιλονεικία. Лексемата

³⁴ Вж. Цейтлин, Р. М. Лексика древнеболгарских рукописей. С., 1986, 207—285.

³⁵ Цейтлин, Р. М. Цит. съч., с. 215.

члoвѣкoвoуицица предава гр. ἀνθρωποκτόνος, а чoуδoукиство — гръцката композита βασιματουρѣια.

Материалът предлага и случан на калкиране, при които местата на основните компоненти са разменени. Лексемата крaтoмoуиць предава гръцката дума φιλάδελφος — отнася се за Птолемей II Филадельф (преведено като Птоломи крaтoмoуиць); сѣрѣмoуицие предава гръцкото φιλαργυρία; члoвѣкoмoуицие — φιλάνθρωπία. Извън примерите на разменени компоненти при предаване на гръцки лексеми с φίλο-, които са част от традицията на старобългарския канон, тук може да се добави и лексемата кoгoпрoтивниць за гръцкото αντίθεος. Размяната на елементите в случая е съвсем удачна с оглед на ролята на втория компонент като семантическо ядро на сложната дума¹⁵.

Изключение от правилото за калкиране по традиция при модела с първи компонент благо- е налице при съществителните κλαгодать и κλαгодѣть, които предават гръцка проста дума — χάρις. Гръцки симплекс традиционно превежда и сложната дума доврoдѣтъль гръцкото ἀρετή. Тук може да се добавят и лексемата лицѣкѣръстѣ, която предава гръцката дума ὑπόκρισις, црклoмoукиство — гръцкото μοιχεΐα, кoкoкoдa — στρατηγός, cтoуδoукицие — ἀσέλγεια.

В рамките на познатите модели се срещат и някои оригинални решения при предаване на гръцките лексеми. В два от случаите съществителното κλαгодѣтъльство е калка на гръцката лексема εὐεργεσίᾱ, но има пример, в който предава и гръцки симплекс — κηδεμονία. Значението на гръцката лексема е 'грижа' и с превода ѝ като 'милост, добро дело, благодеяние' се поставят по-различни смислови акценти — проява на Божията милост (и грижа за хората) е, като гледат страданията на Каин, хората да придобият мъдрост.

Лексемата грѣкoпoдaни предава освен гръцката дума παράπτωμα (в цитати от книга на пророк Даниил) и ἀμαρτία. Двете гръцки лексеми са синоними, като ἀμαρτία има и значение 'престъпление'. Интересно е, че παράπτωμα стои при цитатите от Дан., а ἀμαρτία се появява при перифразиране на един от тях. Използването на една старобългарска дума при превеждането на гръцките лексеми е заради общността на значението им. И в двата случая става въпрос за предаване чрез сложение на проста гръцка дума.

С помощта на известни на традицията първи компоненти са образувани и лексеми, при които обаче се калкира точно само единият от компонентите, а другият се предава по-свободно по смисъл. Съществителното κλαγοуицие има гръцко съответствие εὐνομοσύνη. Точна калка на тази гръцка дума е *благоразумие*. Въпреки че липсва предаването член по член в превода, той е успешен заради наличието на известно покриване в

значението на двете лексеми. Лексемата *μυωδισινη* предава гръцката дума *ῥαβδισία*, като значението е по-скоро 'лекомислие'. В случая вторият компонент следва втория компонент на гръцката лексема, а първият *μυω-* — представлява утвърден модел, който не е калка на първия компонент на гръцката дума.

Стремежът към точно предаване на гръцкия текст води до появата на съществителни имена-композици, непознати на предходната традиция. Тези лексеми остават част от редките думи в езика или пък са хапакси.

Съществителното *γροβοκονατήρ* със значение 'грабител на гробове' точно калкира гръцката лексема *τρυβωρύχος*. Съпоставката показва, че лексемата е рядка и се регистрира в доста късни паметници. Същото се отнася и за лексемите *γλυκιδάμνην* и *γλυκιδάμνην*, които калкират съответно гръцките думи *γλυκύριος* и *γλυκύριος*. Към редките думи се отнася и лексемата *σύνπολις* със значение 'осиновяване', която предава гръцката *υιοθεσία* и е регистрирана в по-късни паметници.

Няколко от лексемите са абсолютни хапакси. Например думата *κορυβαγωγία*, която има значение 'морско сражение' и калкира гръцката композиция *κορυβαγωγία*. Тя не се регистрира в никой от текстовете, които използваме за съпоставка. Модел с първи компонент *κορυβα-* е непознат и на КСП, и на по-късните паметници. Идентична е ситуацията и при *πυκνωμαγωγία* — със значение 'пехотно сражение', чрез което се калкира гръцката композиция *πυκνωμαγωγία*. Модел с първи компонент *πυκνω-* също е чужд на текстовете, които използваме за съпоставка. Към тази група се отнася и лексемата *μικροβουρτζα* — 'създаващ бунтове, метежи, революционер, бунтар', която също не е позната на КСП и на останалите текстове, с които се прави съпоставка. И в КСП, и в по-късните текстове, липсва модел с първи компонент *μικρο-*. В случая се калкира гръцката дума *μικροβουρτζα*. Подобен е случаят с лексемата *πυκνωμαγωγία*, която представлява калка на гръцкото *πυκνωμαγωγία*.

Антиюдейските слова ни предлагат и няколко примера за по-свободно отношение към изходните гръцки лексеми, като се използват модели непознати на традицията.

Лексемата *κλυδοποιήματα* е употребена еднократно в текста и има значение 'разврат, сладострастие'. Тя демонстрира един от редките случаи, при които чрез сложна дума се предава гръцки симплекс — *κλυδοποιήματα*. Лексемата представлява новообразуване в езика — тя не е позната на старобългарските и среднобългарски писмени паметници, с които се извършва съпоставка. Като компонент за образуване на сложни думи *κλυδο-* е регистрирано само в старобългарския и среднобългарски превод на словата на Григорий Богослов в думата *κλυδοποιήματα*. Може да се предположи, че с използването на композицията в този случай преводачът цели постигането на определен стилистичен ефект.

Съществителното *огнеду̀жанне* — 'огън, висока температура, силна треска' — също предава гръцка проста дума *πυρετός*. Лексемата е непознатата на старобългарските и среднобългарски писмени паметници, които се използват за сравнение, като в някои от тях са налице сложни думи с първи компонент *огне-*.

Лексемата *по̀хотенѣцѣние* 'изтичане на семето, полющия' — предава гръцката дума *γονορρίσις*. В този случай в превода се калкира точно единият от компонентите на гръцката лексема, а другият се предава по-свободно, по смисъл. Използването на 'похот' вместо 'семе', което е точното съответствие на първия компонент на гръцката композита, вероятно цели да внуши греховността на този акт.

Наблюденията върху сложните думи-съществителни имена, регистрирани в превода на антиюдейските слова на Йоан Златоуст, показват ясна тенденция към разширяване на композитната микросистема. Това личи при съпоставката с КСП. Само 28 от регистрираните в антиюдейските слова съществителни имена-композита са налице в КСП, а 5 от тях имат словообразователни синоними. В други паметници от старобългарската епоха, запазени в по-късни преписи, са налице 39 лексеми и 5 имат словообразователни синоними.

Обогатяването на този пласт лексика става основно чрез калкиране на гръцките образци. Използват се както утвърдени в книжовната традиция модели, така и нови, възникнали по пътя на предаването член по член. В някои случаи се наблюдава известна свобода, когато чрез сложна дума се предава гръцки симплекс или се калкира точно само един от компонентите.

Естествено по-голяма близост в количествените измерения на употребите на съществителните имена-композита е налице при съпоставката с текстовете от същата епоха — 47 от лексемите, регистрирани в антиюдейските слова, се срещат там; налице са и 3 словообразователни синонима.

Съпоставката със състоянието в съвременния български език ще покаже доколко новосъздадените лексеми са се превърнали в част от речника или са останали оказионализми.

Фактът, че преводачът на антиюдейските слова е известен, дава възможност след едно по-пълно изследване на лексиката тези Златоустови творби да се използват за идентифициране на други преводи, дело на същия преводач.

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

- Асем — Асеманиево евангелие
 Второзак — Второзаконие по ръкопис от XIV в.
 ГрНаз XIв — 13 слова на Григорий Богослов от XI в.
 Дан — Книга на пророк Даниил
 Деян — Деяния на светите апостоли
 Ен — Енински апостол
 ЕфрКрмч — Ефремова кормчая от XII в.
 Златостр — Златоструй
 Зогр — Зографско евангелие
 Изб 1073 — Изборник от 1073 г.
 Изб 1076 — Изборник от 1076 г.
 Йо — Евангелие от Йоан
 ЙоЕкзБог — „Богословие“ на Йоан Дамаскин в превод на Йоан Екзарх
 ЙоЗлатАнт XVI в — Беседи на Йоан Златоуст към народа на Антиохия по ръкопис от XVI в.
 ЙоЛеств XIIв. — Лествица на Йоан Синайски по ръкопис от XII в.
 Клоц — Клоцов сборник
 Лк — Евангелие от Лука
 Мал — Книга на пророк Малахия
 Мар — Маринско евангелие
 Мин 1096 — Служебен миней за септември от 1096 г.
 Мин 1097 — Служебен миней за ноември от 1097 г.
 Мин.ноемвр.син XIIв — Миней за ноември от XII в.
 Минпразн XIIв — Празничен служебен миней от XII в.
 Минпут XIв — Майски служебен миней от XI в.
 Минсепт XIIв — Служебен миней за септември от XII в.
 Ник Панд — Пандекти на Никон Черногорец по ръкопис от XIII в.
 Остром — Остромирово евангелие
 Панд Ант — Пандекти на Антиох от XI в.
 Патсин XIв — Синайски патерик от XI в.
 Притч — Притчи Соломонови
 Рил — Рилски листове
 РязКрмч XIIIв — Рязанска кормчая от 1284 г.
 Сав — Савина книга
 Севх — Синайски евхологий
 СказБорГл XIVв — Сказание за Борис и Глеб по ръкопис от XIV в.
 СПс — Синайски псалтир
 Супр — Супрасълски сборник
 УстКрм — Устюжка кормчая от XIII в.
 Хил — Хилендарски листи